

УДК 398.21

DOI <https://doi.org/10.32782/bsps-2023.3.8>

ЕТНОСПЕЦИФІКА ГРЕЦЬКОЇ МИСЛИВСЬКОЇ КАЗКИ

Тетяна Регешук

аспірантка кафедри української літератури

Волинського національного університету імені Лесі Українки

просп. Волі, 13, Луцьк, Україна

orcid.org/0000-0003-1111-6888

e-mail: theregeshuk@gmail.com

Анотація. У статті здійснена спроба дослідити багатопланову та багатоаспектну проблему казкового дискурсу грецького фольклору. Розглянуто роль і місце мисливської казки та проаналізовано характерні особливості цього жанру. Доведено, що попри інтернаціональність та унікальність сюжетів, мисливська казка є невіддільною частиною культурного багатства фольклору Греції. Однією з функціональних характеристик, які простежуються у дослідженні, є окреслення основних мультикультурних факторів казкознавства, що проявляються на прикладі фольклору саме Греції, оскільки це визначальна країна для світової культури. Це та країна, яка завдяки намаганням культурного спротиву та спробам боронити свої фольклорні надбання до сьогодні задає лейтмотиви в царині культури та науки.

Оскільки питання виокремлення в грецьких казках мисливських сюжетів раніше не виникало в науковому дискурсі, ми вбачаємо необхідність у вирішенні цього завдання. Навіть більше, виділивши відповідні сюжети в грецьких казках, ми порівняли їх з українськими та пояснили схожість казкових сюжетів наших країн. Саме це і становить як актуальність нашого дослідження, так і його новизну. Важливість роботи визначається щораз більшим інтересом до проблеми фольклору загалом та казкознавства зокрема.

У публікації розглянуто особливості конфліктів грецької мисливської казки з послідовними акцентами на складових частинах її композиції. З'ясовано, що ці складові елементи є однакови для різних текстів і побудовані за одним законом сюжетотворення. Простежена етноспецифіка грецької народної мисливської казки.

Для досягнення поставленої мети і отримання об'єктивних результатів у статті були поставлені такі завдання: 1) опрацювати вибірку з 50 грецьких народних казок; 2) серед корпусу текстів виявити мисливські сюжети; 3) проаналізувати сюжети грецьких мисливських казок в порівнянні з українськими.

У результаті проведеного дослідження було визначено, що схожі сюжети є, і їх немало. І хоча наведений у розвідці перелік казок та виокремлених у них мисливських сюжетів, які піддаються аналізу, не є вичерпним, та він становить перспективу подальшого прикладного дослідження.

Ключові слова: грецька народна казка, фольклор, мисливська казка.

ETHNOSPECIFICS OF THE GREEK HUNTING FOLKTALE

Tetiana Reheshuk

Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Literature

Lesya Ukrainka Volyn National University

Voli Avenue, 13, Lutsk, Ukraine

orcid.org/0000-0003-1111-6888

e-mail: theregeshuk@gmail.com

Abstract. The article investigates the multifaceted and heterogeneous issue of the Greek folk tale discourse. The role and place of a hunter's tale are considered and the characteristic features of the above-mentioned genre are analyzed. It has been proven that despite the internationality and uniqueness of the plots, the hunter's tale is an integral part of the cultural variety of Greek folklore.

One of the functional features that can be traced in the study is to outline the main multicultural factors of fairy tales, which are manifested in the example of Greek folklore, as Greece is a significant country for world culture. This is the country that, thanks to the efforts of cultural resistance and attempts to defend its folklore heritage, still sets the leitmotifs in the cultural and scientific spheres.

Since the question of the hunter's plots separation in Greek fairy tales has not previously arisen in scientific discourse, we see the need to solve this problem. Moreover, highlighting the relevant plots in Greek fairy tales, we compared them with Ukrainian ones and explained the similarity of fairy tale plots of the two countries. This is both the relevance of our study and its scientific novelty. The importance of the work is determined by the growing interest in the problem of folklore in general and fairy tales in particular.

The article reveals the peculiarities of the conflicts of the Greek hunter's tale, with a consistent emphasis on its composition. It was found that these constituent elements are the same for different texts and are built on the same law of plot formation. The ethnospecificity of the Greek folk hunters tale is traced.

To achieve this goal and obtain objective results in the article the following tasks were set: 1) to process a sample of 50 Greek folk tales; 2) among the texts corpora to identify hunters plots; 3) to analyze the plots of Greek hunters tales in comparison with Ukrainian ones.

It was determined that there are many similar plots. Although the list of fairy tales with hunters plots is not comprehensive and full, it is a prospect for further applied research.

Key words: *Greek folktale, folklore, hunting tale.*

Постановка проблеми. Мисливська казка – це не сюжети, пов'язані зі сценами полювання. Основним її критерієм вважається відображення мисливського світогляду. Такий критерій запропонував український вчений Віктор Давидюк для кластеру мисливської казки. До цієї категорії автор відносить казки, в основі сюжету яких лежить колізія між самими тваринами або між людиною і твариною. В українських традиціях останній вид сюжетів інколи закінчується вдалою сценою полювання. До таких належать казки «Довгомудик», «Звірі в ямі».

Оскільки термін «мисливська казка» не набув загальноєвропейського поширення, ніхто не вивчав до цього часу, чи існують подібні сюжети в інших національних традиціях. За умови існування таких постає питання їх генези чи то на основі антропологічної теорії, яка відстоює процес самозародження однакових сюжетів внаслідок однакових умов життя, чи то теорії запозичення.

Українські вчені Михайло Драгоманов та Іван Франко виступили адептами бенфеївської теорії. Близьким до неї був і Михайло Грушевський, хоча і відверто не декларував цього. Мисливська казка, як явище, мусила виникнути в мисливському суспільстві, яке Іван Франко описав назвою своєї збірки «Коли ще звірі говорили». Відтак, за умов наявності таких сюжетів в національній традиції, радше можна вбачати їх самозародження, ніж самопоширення. Однак тільки за умов значної кількості таких сюжетів, тому що в подальші часи вистачало приводів для культурного переймання.

Греція – показова країна в цьому плані. Дуже багато дослідників після виходу в світ збірника індійських казок «Панчатантра»

почали пов'язувати запозичення саме з походами Македонського, та й це не єдиний шлях для поширення казкових сюжетів.

Американський вчений палестинського походження, філософ-орієнталіст Едвард Саїд, також притримуючись бенфеївської теорії, погоджувався, що найбільш схожими між собою є зовсім не тексти територіально близьких країн та народностей зі спільним корінням, а казки країн з налагодженою культурною комунікацією. Тільки от причини цієї комунікації не завжди були позитивними, навіть правильніше сказати, що здебільшого вона виникала через конфлікт культур, до якого призвів імперіалізм, колоніалізм та загарбницькі наміри одних країн по відношенню до інших. Точки перетину культури й імперіалізму достатньо очевидні. «Завдяки імперії всі культури переплелися, жодна не є ізольованою і чистою, всі гібридні, неоднорідні, надзвичайно диференційовані й немолітні» [8, с. 37]. На його думку, імперіалізм – це явище спочатку культурне, а вже потім політичне. І хоча низка питань, які він порушував, стосувалась першочергово літератури, його формулювання можна перенести і на інші сфери, зокрема на взаємовпливи фольклору. Перефразовуючи думки науковця про сприяння літератури поширенню колоніалізму, можна сміливо вважати, що фольклорні тексти, особливо казки, відігравали зворотну роль. Намагання культурного спротиву, спроби боронити національну ідентичність саме через свої фольклорні надбання дозволили Греції стати тією незалежною і культурно багатою країною, яку ми знаємо.

Мета статті. Завдання нашої розвідки полягає в тому, щоб виявити та проаналізувати сюжети грецьких мисливських казок

порівняно з українськими. Тема грецьких народних казок, а саме виокремлення в них мисливських сюжетів, ще не ставала предметом спеціального дослідження у вітчизняному науковому дискурсі, а тому потребує ґрунтовних розвідок. Саме це і становить як актуальність нашого дослідження, так і його новизну. Окрім того, висновки й узагальнення збагатять теоретичний корпус інформації про грецьку народну казку.

Виклад основного матеріалу. Греція – це беззаперечно визначальна країна для світової культури. Говорячи про Грецію, більшість з нас передусім думає про античність, про давно відомі нам топоніми та події. Але що ж таке Греція? Визначати її географічно та визначити її історично – це кардинально різні підходи, адже частина стереотипної Греції – Еллади, давно вже територіально включена в склад інших країн. Саме тому нам потрібно чітко розуміти межі тієї сучасної Греції, казки якої ми досліджуємо в статті.

Світовий фольклор пропонує високий ступінь повторюваності сюжетів. Навіть найпростіші за змістом казкові сюжети виходять далеко за межі однієї етнічної культури. Звісно, їх схожість можна пояснити тим, що бажання людей різних країн, їх уявлення про навколишній світ дуже схожі та переплітаються між собою. Але також ми не можемо оминати увагою ймовірність культурної дифузії. Одним із перших, хто звернув увагу на те, що фольклорні сюжети однієї країни можуть запозичуватись, поширюватись, адаптуватись та реалізовуватись по всьому світу, був учений-орієнталіст, зачинатель міграційної школи, Теодор Бенфей. Його дослідження відіграли неабияку роль у розвитку казкознавства. На відміну від постулатів міфологічної теорії, яка в той час була напрочуд відомою та популяризувалась братами Грімм, теорія запозичень запропонувала можливість міграції сюжетів і мотивів поміж народів, пов'язаних не спільним походженням, а історично задокументованим культурним спілкуванням. Таким чином, припускалось поширення казкових сюжетів зі Сходу, а саме з Індії. Представники ж міфологічної школи намагались підкреслити схожі елементи індійської і європейської культур (особливо це стосувалось казкової тематики), посилаючись на спільне походження національних міфів та існування в далекому мину-

лому єдиної образно-символічної прамови. Відкриті нові матеріали у царині фольклору унеможлилювали пояснення їхньої схожості лише спорідненням народів. Тому і назріла необхідність іншого пояснення схожості казкових сюжетів [2, с. 357].

У 1859 році Теодор Бенфей видав «Панчатантру» – збірник індійських казок, а також байок, притч та висловів, який був укладений в III столітті. Це видання стало знаковою подією в історії європейської та світової фольклористики. Це було зумовлено гіпотезою про індійське походження чи не всіх казок, адже література Індії вирізняється багатством казкового матеріалу. І поява в грецьких казках таких персонажів, як русалки або дракони, – це беззаперечно наслідки індійського впливу, витоки якого можна знайти в «Панчатантрі». «Панчатантра» вплинула на розвиток світової фольклористики і досі є предметом дискусій серед науковців. Дослідження Теодора Бенфея знаходяться в одному ряду з такими книгами, як «Історичне коріння чарівної казки» Володимира Проппа та «Золота гілка» Джеймса Фрезера. Вищезгадані книги показали ефективність аналізу фольклорних текстів на так званому «інтеретнічному ґрунті». Звісно, те, що в історичній дійсності минулого варто шукати коріння казок, зокрема і мисливських, було добре відомо задовго до Бенфея чи інших науковців. Але вони змогли розширити та структурувати інформацію, яка допомагає нам краще розуміти сучасний світ.

Отже, найважливішими подіями, які сприяли перенесенню східних оповідань на європейські обшири, Т. Бенфей вважав походи Олександра Македонського, що спричинили появу такого культурного явища, як епоха еллінізму та арабські хрестові походи [2, с. 357]. Олександр Македонський народився в Греції, завоював Персію та Індію, помер у Вавилоні. Крім військових походів, славився і своєю жагою до знань та любов'ю до казок, навіть спав з мечем та книгами під подушкою. Борхес під час своїх лекцій посилався на один перський текст, у якому мовиться, що першим, хто почав збирати *confabulatores nocturni* – нічних оповідачів казок – був саме Олександр Македонський [1, с. 45]. Отже, в кожній наступній завойованій країні він знаходив казкарів, уважно слухав їхні історії і рухався далі. А потім, з отриманим вже багажем знань, повертався

назад. Полководець, який настільки захоплювався фольклором завойованих країн, що навіть частково переставав бути греком, вважаючи себе персом. Він і до зараз пошановується нащадками персів. В ісламських країнах Македонського називають Олександром Дворогим. А мешканці як сучасної Греції, так і багатьох інших країн вважають його володарем Сходу та Заходу. Тож очевидно, що для підтвердження думок про доцільність міграційної теорії Македонський зробив більше, ніж достатньо.

У дослідженнях як останніх років, так і більш давніх нам не вдалося знайти інформацію про мисливську казку в грецькому фольклорі. Це першочергово пов'язано зі складністю самого поняття «мисливська казка», про що ми згадували вище. Опрацювавши вибірку з 50 грецьких казок, ми зафіксували ті тексти, які ми можемо ідентифікувати як мисливські. Це – «Заєць та лисиця» [6, с. 11], «Вовк та лисиця» [6, с. 95]. Дослідники грецьких казок стверджують, що «грецькі казки про тварин часто починаються зі зміни ситуації. Іноді текст може бути без вступу, ніби продовженням розказаного. А певним казкам властиві вказування часової віддаленості подій» [7, с. 225].

Досліджуючи мисливські сюжети, постає питання: «яке місце відводилося казці в умовах мисливського побуту взагалі?». Віктор Давидюк дає відповідь на це питання, наводячи факт недавньої присутності серед мисливців Сибіру казкаря, якому належала рівна з усіма частка здобичі. Впевненість у тому, що без казки не буде промыслової удачі, міцно тримається у комплексі мисливських вірувань [2, с. 33]. Кожен без винятку казковий текст є своєрідним, цікавим та особливим, оскільки казкаря, який виконав його, відтворив історію по-своєму. І перш ніж казка була зафіксована на письмі, вона поступово зазнавала певних сюжетних модифікацій. Адже першочергово практично кожен фольклорний жанр був обмежений усним дискурсом.

Первісний мисливець був особливо зацікавлений у тваринах, тому, очевидно, немало країн мають свої специфічні казкові тексти про тварин, які сучасна фольклористика може віднести до мисливських. Оскільки, як ми з'ясували, сюжети мають властивість повторюватись і мігрувати з огляду на ті чи інші обставини, то не дивно, що ми зна-

ходимо схожі тексти в грецько-українській усній народній творчості.

Вбачаємо необхідність у детальному розгляді текстів грецьких казок, щоб довести, що вони є саме мисливськими. Послуговуватимемося ми класифікацією, запропонованою Віктором Давидюком. До характерних прикмет сюжетів мисливської казки належить конкретна кількість персонажів – 3 або 7. Як ми бачимо, в казці «Заєць та лисиця» є 3 персонажі. Крім двох нам вже відомих з заголовку, третій – сільське дівча. Відповідно, тут ми підходимо до наступної характеристики мисливської казки: колізія відбувається між людиною і дикою твариною. Оскільки мисливські сюжети мають в своїй основі й інший тип сюжетної колізії – між самими дикими тваринами, текст казки «Вовк та лисиця» вписується в цю парадигму. У цих сюжетах важливішим є вид тварини, а не її стать. У згаданих казках ми бачимо, що цей поділ дотриманий, відповідно, можна говорити про розділення сфер господарювання між цими персонажами, чи й узагалі – сфер впливу [2, с. 103].

Світ звірів у мисливських казках є формою вираження думок і почуттів людини, її поглядів на життя, способу її побуту та господарювання. Оскільки мисливства у чистому вигляді не існувало, то мисливські сюжети казок часто переплітаються з рибальськими. Наприклад, в українській казці «Лисичка-сестричка та вовк-панібрат» один з героїв займається мисливським промыслом, інший – рибальським. У грецькій казці «Вовк та лисиця» обидва персонажі втягнені в рибальську справу. Як і в українських казках, у грецьких також лисичка постійно намагається перехитрити вовка, хоча інколи і сама лишається обманутою іншими тваринами, як-от у казці «Заєць та лисиця».

У грецьких казках важливим є образ рідного краю. Пейзаж виступає емоційним тлом, що підкреслює душевний стан казкових персонажів. Чужоземний для українського читача колорит навіть знайомі сюжети робить віддаленими, надає їм нового звучання. Так, події мисливських казок «Вовк та лисиця», «Заєць та лисиця», які розгортаються на фоні морських пейзажів або гірських шпилів, надають вже знайомим нам сюжетам неймовірної екзотики. І через це сприймаються по-новому. До прикладу, чита-

ючи: «Прийшли вони на берег моря. Вовк вмовстився на камені з вудкою. Не минуло й хвилини, як він витяг велику кефаль» [6, с. 94], або ж: «Лисиця хутенько зняла камінь і сунула лапу під скатертину. Раптом вона відчула страшний біль. У кошику були краби» [6, с. 95], український читач одразу помічає колорит, не притаманний нам.

На думку Л. Найдьонової, найчастіше сюжети у грецьких народних казках про тварин нескладні. Подій у них мало. Мотив, який зустрічається найчастіше, – це мотив зустрічі: лисиці з вовком, лисиці з зайцем. А тривалість дії, якщо вона і є, то лише завдяки системі повторів [7, с. 225]. Порівнюючи з грецькими мисливськими казками, ми бачимо, що українські тексти відрізняються обсягом та перипетійністю сюжетів. Так, у казці «Лисичка-сестричка та вовк-панібрат», крім мотиву зустрічі головних персонажів, є ще й різні колізії, які забезпечують тривалість тексту.

Висновки. Ми розглянули особливості конфліктів грецької мисливської казки, послідовно звертаючись до складових частин її композиції. Ці складові елементи, які вище вже були згадані, є однаковими для різних текстів і побудовані за одним законом сюже-

тотворення. Вони послідовно витікають один з одного і утворюють цілісність композиції, що допомагає маркувати казку як мисливську. І хоча поки що ми можемо дослідити лише витоки окремих сюжетів, а не витоки самої казки загалом, та ми чітко розуміємо причини, через які мисливська казка присутня і в українському, і в грецькому, і в фольклорах інших країн.

Дослідивши на матеріалі грецьких народних казок особливості конфлікту в мисливських казках та порівнюючи їх з українськими фольклорними текстами, ми дійшли висновку, що схожі сюжети є. Вибірка з вищезгаданих нами мисливських казок – це далеко не повний перелік, його можна і потрібно продовжувати. Обрана нами тема має перспективу продовження з огляду на великий корпус ще не розглянутих текстів, потребу в українських перекладах та можливість відкриття маловідомих для нас культур. Адаже звернення до минулого – це одна з найпоширеніших стратегій інтерпретації теперішнього [8, с. 37]. Тож заданий нами вектор вимагає подальшого комплексного дослідження та є важливим як з погляду культурного досвіду людства загалом, так і з погляду віддзеркалення менталітету грецького народу зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борхес Х. Л. Сім вечорів. Видавництво Анетти Антоненко. Львів, 2019. 126 с.
2. Давидюк В. Ф. Вибрані лекції з українського фольклору. Твердиня. Луцьк, 2010. 448 с.
3. Давидюк В. Ф. Первісна міфологія українського фольклору. Волинська обласна друкарня. Луцьк, 2005. 310 с.
4. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна проза (легенда, казка): еволюція епічних традицій: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня д-ра філ. наук: 10.01.07. Київ, 2000. 251 с.
5. Найкращі народні казки. Рідна мова. Київ, 2019. 215 с.
6. Грецькі народні казки. Веселка. Київ, 1985. 159 с.
7. Найдьонова Л. Ф. Макропоетика грецьких народних казок. *StudiaLinguistica*. 2009. № 3. URL: <http://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2018/10/2009-3-223-230-%D0%9D%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D1%8C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%9B.%D0%90.pdf>
8. Саїд Е. Культура й імперіалізм. Критика. Київ, 2007. 608 с.

REFERENCES

1. Borkhes Kh. L. Sim vechoriv [Seven evenings]. Anetta Antonenko publishers. Lviv, 2019. 126 p. [in Ukrainian].
2. Davydiuk V. F. Vybrani lektzii z ukrainskoho folkloru [Selected lectures on Ukrainian folklore]. Tverdynia. Lutsk, 2010. 448 p. [in Ukrainian].
3. Davydiuk V. F. Pervisna mifolohiia ukrainskoho folkloru [Primitive mythology of Ukrainian folklore]. Volyn regional printing house. Lutsk. 2005. 310 p. [in Ukrainian].
4. Dunaievskaya L. F. Ukrainska narodna proza (lehenda, kazka): evoliutsiia epichnykh tradytsii [Ukrainian folk prose (legend, fairy tale): the evolution of epic traditions]: Doctoral PHD dissertation: 10.01.07. Kyiv, 2000. 251 p. [in Ukrainian].
5. Naikrashchi narodni kazky [The best folktales]. Ridna mova. Kyiv, 2019. 215 p. [in Ukrainian].

6. Hretski narodni kazky [Greek folktales]. Veselka. Kyiv, 1985. 159 p. [in Ukrainian].
7. Naidonova L. F. Makropoetyka hretskykh narodnykh kazok [Macropoetics of Greek folktales]. *StudiaLinguistica*. 2009. № 3. URL: <http://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2018/10/2009-3-223-230-%D0%9D%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D1%8C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%9B.%D0%90.pdf> [in Ukrainian].
8. Said, E. *Kultura y imperialism* [Culture and imperialism]. Krytyka. Kyiv, 2007. 608 p. [in Ukrainian].